

ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU I BOKA KOTORSKA

Emilio Marin

UDK 902/904 (497.16-3 Boka Kotorska) "17/18"

Izvorni znanstveni rad

Emilio Marin

Arheološki muzej u Splitu

Kulturno-povijesni i arheološki značaj Boke Kotorske, s kojom je Dalmacija pripadala istom civilizacijskom krugu, bio je predmet zanimanja Arheološkog muzeja u Splitu kroz čitavu prvu polovinu ovog stoljeća. Istaknuti arheolozi don Frane Bulić, Mihovil Abramić i Duje Rendić-Miočević dio svog rada usmjerili su na bokokotorsku spomeničku baštinu i posebice helenističku nekropolu u Budvi.

Kao najstariji hrvatski muzej, utemeljen 1820. godine, Arheološki muzej u Splitu desetljećima je bio kulturni centar Splita i Dalmacije, svojevrsna akademija humanističkih znanosti, pa je tako u svojoj biblioteci i arhivu čuvao sve ono što je bilo važno za kulturnu povijest, a uz svoje, naravno, glavne arheološke zbirke, čuvao je i umjetnine iz raznih razdoblja. U želji da podcrtamo tu izvanarheološku djelatnost i važnost muzeja, 1989. godine priredili smo izložbu o francuskoj upravi u Dalmaciji, a 1995. sudjelovali smo u izložbi *Bokeljske uspomene u Splitu* sa svojim fondom koji pomaže da se bolje osvijetli percepcija koju su domaći ljudi i europski starinoznanci i putopisci imali u 18. i 19. stoljeću o Boki Kotorskoj. Temelj je zanimanja mojih prethodnika u muzeju za područje Boke Kotorske, uz pripadnost istom civilizacijskom, uljudbenom, nacionalnom i vjerskom krugu, bila i pripadnost istoj teritorijalno-administrativnoj zajednici u antičkoj prošlosti: rimskoj provinciji Dalmaciji kojoj je središte bilo u Saloni. Proučavajući antičku povijest istočnojadranske obale, muzejske su arheologe, naravno, zanimale i jugoistočne granice antičke Dalmacije. (I u formalno-pravnom smislu, poglavito područje muzejskog terenskog rada utvrđeno je sve do crnogorske granice, pa je Boka s obzirom na to doista kontaktno područje.)

Bokokotorski zaljev, u anticji Rizonski - prema glavnom naselju grčkom Rizonu, rimskom Riziniju (Risan) - uključuje nekoliko mjesta s arheološkim nalazima, dok se značajni arheološki lokalitet - antička Butua (Budva) nalazi izvan tog zaljeva ali u neposrednoj blizini s južne strane uz more. U

Dioklecijanovim administrativnim reformama, kojima je odvojen jugoistočni dio provincije Dalmacije, Butua je pripala novoj pokrajini Praevalitani, dok je u kasnijoj podjeli Carstva na Istočno i Zapadno, granica krajem 4. stoljeća sudbinski polegla upravo tuda. Ovo je područje, dakle, interesiralo naše arheologe, one koji su istraživali ilirsku prošlost, helenistički period, epigrafiju i numizmatiku, rimsko razdoblje, i one koji su se bavili ranim srednjim vijekom. Međutim, Arheološki muzej i njegov časopis - također najstariji arheološki časopis u Hrvata *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* - ostali su otvoreni i proučavanju i predstavljanju i spomenika iz kasnijih razdoblja.

Vjerojatno je upravo najveći doprinos splitski Arheološki muzej dao objavljivanjem monografije o Boki iz pera Pavla Butorca 1927. Naime, u 49. godišnjaku muzejskog *Vjesnika* - posljednjem koji potpisuje don Frane Bulić, u suuredništvu s Mihovilom Abramićem (za godine 1926.-27., kao I. Prilog) - objavljeno je opširno djelo *Boka Kotorska od najstarijih vremena do Nemanjića*. Pisac Pavao Butorac, rodом iz Perasta, u trenutku objavljivanja imao je 39 godina, bio je svećenik i kateheta kotorskih srednjih škola i rektor sjemeništa, dok će 11 godina poslije biti imenovan kotorskim biskupom. Njegovo znanstveno zanimanje proširilo se na područje filozofije, sociologije, hagiografije, a naročito domaće povijesti. Mnogi su mu članci objavljeni u časopisima *Hrvatska prosvjeta*, *Narodna starina*, *Bogoslovska smotra*, te u posebnim knjigama¹. Monografija ima 136 stranica i zemljovid koji predstavlja gore opisano područje u najstarije doba. Tekst je vrlo moderno koncipiran i u dobroj mjeri mu je polazište u onome što Englezi nazivaju *human geography*, a sam će autor u uvodu to naglasiti: "Pri ispitivanju minulih udesa jednoga naroda ili države treba se poglavito osvrtni na geografski smještaj zemlje i na sastav tla." Uzima u obzir ozbiljno i gospodarska pitanja. Prikazuje antičke natpise i povijesne izvore prije nego će sustavno obraditi sva poglavlja bogate povijesti, od najstarijih grčkih vijesti iz 4. st. pr. Kr. služeći se svom suvremenom znanstvenom literaturom. Ova se povijest zaustavlja krajem 12. st., kada je Kotor priznao vrhovništvo Stjepana Nemanje koji međutim nije dirao u gradsku samoupravu.

Monografiju *Katedrala sv. Tripuna u Kotoru* iz pera kotorskog kanonika Ive Stjepčevića muzej je također objavio kao Prilog svom časopisu² 1940. godine. To je prvi objelodanjeni svezak *Vjesnika* nakon Bulićeve smrti, a drugi koji potpisuje sam Abramić (prvi je, naime, Abramićev svezak bio 50. za godine 1928-29, koji je tiskan tek 1932. i tako je započelo zaostajanje časopisa koji je uzornim ritmom objelodanjivan 50 godina). Isti će autor i u sljedećem svesku *Vjesnika*, koji će izaći tek nakon Drugoga svjetskog rata, 1950. god.³ i koji će biti posljednji koji je uredio Mihovil Abramić, objaviti u I. Prilogu svoj - samo godinu dana nakon gore spomenutog prvi put objavljeni - povijesni pregled o Kotoru i Grbalju. Tako se zbililo da je u dugogodišnjem Abramićevu ravnateljstvu muzejom, tijekom 22 godine, u dva - od svega tri objavljena sveska - bila značajna građa iz kotorske povijesne baštine. Jamačno je dragocjena prva cjelovita radnja o kotorskoj katedrali: ima 101 stranicu i 11 tabla (tlocrt katedrale, fotografije spomenika i Bokeljske mornarice). Autor opisuje baziliku,

¹ Usp. Hrvatska enciklopedija, s. v.

² VAHD, sv. 51. za godine 1930-34.

³ VAHD, sv. 52. za godine 1935-49.

odnos katedrale i grada, crkveni namještaj, dragocjenosti. Služi se i arhivskim ispravama da nam upotpuni sliku o crkvi i njezinu blagu. Posebnu je pozornost poklonio proučavanju moćnika i prijenosu relikvija. Zasebno je poglavlje o štovanju sv. Tripuna. Zaključuje svoju radnju impresivnim popisom crkava redovničkih, bratovština i zasebnih koje su postojale u Kotoru uz stolnu crkvu⁴.

Abramićev prethodnik don Frane Bulić dio svoje neiscrpne energije posvećuje i području Boke. Tako izvješćuje o popravku kolegijalne crkve sv. Marije u Kotoru prigodom kojega on kao konzervator nije bio konzultiran, pa nije mogao izvršiti potrebna snimanja ni eventualna istraživanja⁵, potiče osnutak starinarskog društva u Budvi⁶, zauzima se za popravak crkvice sv. Duje u Škaljarima kod Kotora⁷; nabavlja poneki spomenik za Arheološki muzej u Splitu (natpis iz Petrovca - Kaštel Lastva: inv. br. A 4632; brončanu fibulu iz Risna: inv. br. H 3770); objavljuje natpis s Prevlake⁸, članak o epitafu iz Perasta⁹, o pečatu biskupa kotorskog Luke Bizantija¹⁰.

Abramićev nasljednik Duje Rendić-Miočević pokušao je nastaviti istraživati antičku nekropolu u Budvi petnaest godina nakon njezina otkrića i prvog pokušaja istraživanja Mihovila Abramića, ali ga ni on nije bio u mogućnosti dovršiti, tako da je nešto što je moglo biti najveći pothvat splitskog Arheološkog muzeja, stjecajem okolnosti bilo završeno bez pravog rezultata: nalazi su raspršeni a cjelovite znanstvene objave nikad nije bilo. Tako se možemo osloniti samo na par Abramićevih članaka i isto tako i Rendićevih, koji je uz ostalo i zaslužan jer nam je u posebnoj radnji ostavio katalog nakita iz budvanske nekropole. A posrijedi je bio najbogatiji nalaz helenističkog razdoblja na našoj jadranskoj obali! Budući da je Abramićev članak u lokalnom listu i priopćenje na Međunarodnom kongresu klasične arheologije u Berlinu 1939. godine Rendić temeljito uzeo u obzir, te pokušao iz krhkih podataka izvući maksimum, ponovno objavljivanje triju relevantnih Rendićevih radova u njegovoj knjizi *Iliri i antički svijet*, Split 1989.¹¹ možemo uzeti za najbolje što o budvanskoj nekropoli možemo pročitati, kad nam već angažman dvojice muzejskih ravnatelja nije omogućio sretniji ishod.

Sve je, naime, počelo - kako bi don Frane rekao - za arheologiju sretnim mašklinom, ali je bilo nastavljeno uz potpuno ignoriranje stručnog arheološkog rada, tako da je, izgleda, Mihovil Abramić bio više svjedok onoga što se

⁴ O najnovijim istraživanjima kotorske katedrale usp. *J. Martinović*, Prolegomena za problem prvobitne crkve sv. Tripuna u Kotoru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 30, Split 1990, str. 5-29.

⁵ VAHD 1921: II. Dodatak - Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog konservatorskog ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove palače u Splitu, str. 17.

⁶ VAHD 1922: II. Prilog - *Izvješće*, str. 12.

⁷ VAHD 1924-25: Prilog VI. - *Izvješće*, str. 8.

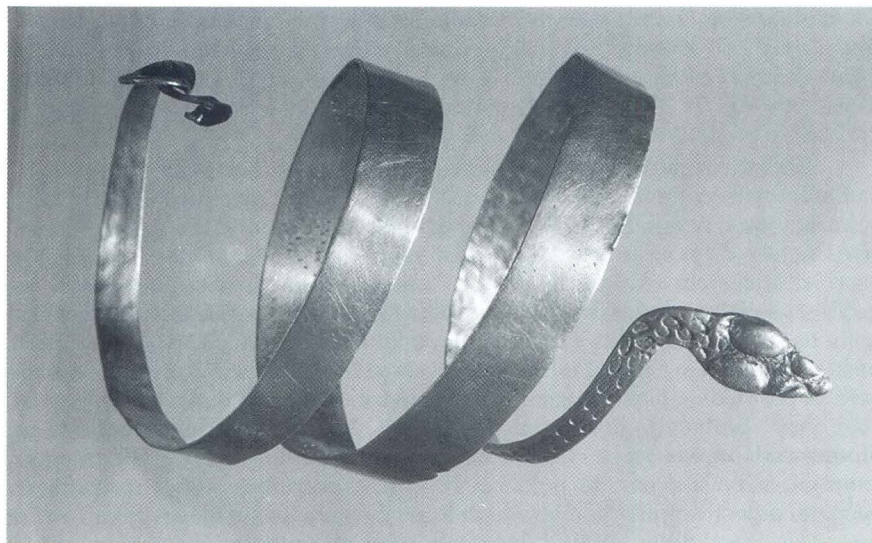
⁸ Privlaka - Epidaurum ? presso Castelnuovo di Cattaro, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 13/1890, str. 164.

⁹ Una iscrizione sepolcrale trovata a Perasto delle Bocche di Cattaro, VAHD 47-48/1924-25, str. 73.

¹⁰ *Ibid.*, str. 157.

¹¹ Od ta tri rada, osnovni je izvorno bio objavljen u *Opuscula archaeologica* IV, Zagreb 1959. Druga dva rada: str. 589 sqq, 597 sqq.

dogadalo na gradilištu hotela Avala na budvanskoj plaži 1938. godine, nego arheolog koji bi vodio iskopavanja nekropole s gotovo tisuću godina kontinuiteta: od 4. st. pr. Kr. do 6. st., kako je to uspjelo utvrditi Rendiću¹². Osim splitskog muzeja, u radovima je sudjelovao tadašnji beogradski Muzej kneza Pavla, danas Narodni muzej, na način da je poslao kustosa Jozu Petrovića da skuplja i iskapa bez ikakva znanstvenog programa, s jedinim ciljem da se domogne bogatih nalaza. (Ni na jednom istočnojadranskom lokalitetu nije nadeno toliko zlatnog nakita.) Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu za 1938. jasno pokazuje

Zlatna narukvica iz Budve (Arheološki muzej u Splitu)

kako je tijekom te godine, poglavito njene prve polovice, beogradskom akcijom istisnuta legalna prisutnost splitskog muzeja, što ga je uostalom izrazito podržavao “načelnik Sreza Boko-Kotorskog” iz Kotora Petar Šerović. (Neće, dakle, biti onako kako to, reklo bi se dobrodušno, u upravo objavljenom katalogu grčke zbirke beogradskog Narodnog muzeja piše Ljubiša B. Popović¹³, kako je “predmete iz slučajno otkrivene helenističke nekropole u Budvi preneo Jozo Petrović u tadašnji Muzej Kneza Pavla”.) U velikom neredu koji je vladao na lokalitetu-gradilištu u nepovrat su otišle grobne cjeline i mnogi spomenici¹⁴.

Od svog tog blaga u splitskom Arheološkom muzeju (inv. br. H 5916) čuva se jedan jedini predragocjeni spomenik: helenistička zlatna narukvica u obliku zmijske¹⁵; foto T. Seser, *Arheološki muzej Split*) koja ima grčkim alfabedom tehnikom uboda ugravirano ime Lysagoras. Velik broj helenističkih vaza,

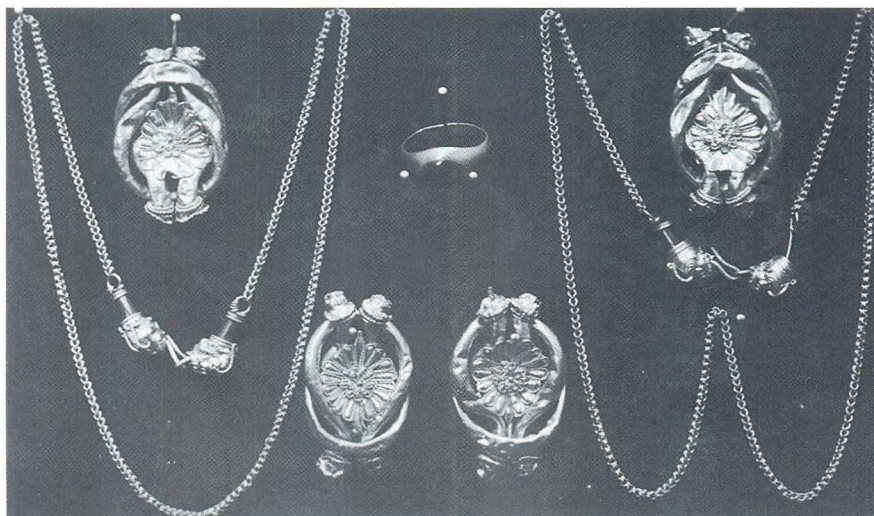
¹² Vidi D. Rendić-Miočević, *Iliri i antički svijet*, str. 195 i 591.

¹³ *Antička grčka zbirka*, Beograd 1994, str. 13,

¹⁴ Usp. D. Rendić-Miočević, *op. cit.*, str. 192 sq, str. 222, bilj. 8-14.

¹⁵ D. Rendić-Miočević, *op. cit.*, str. 201 sq, kat. br. 9, str. 222, bilj. 13, tab. XLII, 3 i XLVIII,1.

te nešto lucerna i megarskih zdjela nalazi se u beogradskom Narodnom muzeju¹⁶. Možda je s te nekropole bila i megarska zdjela koju je Abramić nabavio u Herceg-Novom a objavio je moj prethodnik Branko Kirigin u *Fiskovićevu zborniku*¹⁷, koji je također objavio prijevod članka Arthura Evansa o bokokotorskom kraju u splitskom časopisu *Mogućnosti* uz komentar¹⁸. Možda je u vezi s nekropolom jedna brončana lučna fibula na šarnir s dvije igle koja je bila nađena u Budvi 13. 10. 1939. a objavio ju je pola stoljeća kasnije muzejski kustos I. Lokošek¹⁹. Zlatni budvanski nakit je bio toliko popularan da su se čak izradivale razglednice, npr. Foto Šuljak iz Budve, koja je objavljena i u Rendićevu radu²⁰. Oko 1970. godine još je jedan dio zlatnog budvanskog nakita bio u posjedu jedne obitelji iz Kotora.

Helenistički zlatni nakit iz Budve

Kada se na samom početku pedesetih godina željelo nastaviti s istraživanjem budvanske nekropole (sa sjeverne strane hotela Avala, koji je bio na samoj morskoj obali, a poslije je u potresu srušen), Zavod za zaštitu spomenika kulture u Cetinju je formalno “u sporazumu s Koordinacionim odborom arheologa FNRJ i uz suglasnost Savjeta za nauku i kulturu vlade NR Crne Gore”²¹

¹⁶ Lj. B. Popović, *op. cit.*, str. 276-338, te katalog izložbe *Antička Budva*, Beograd 1975.

¹⁷ Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, I., Split 1980, str. 43-48.

¹⁸ Usp. B. Kirigin, Arthur Evans u Dubrovniku 1875-1882, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području, Znanstveni skup HAD-a Dubrovnik 1984, Zagreb 1988, str. 217 sqq, 223, bilj. 1.

¹⁹ VAHD 81/1988, str. 9, sl. 2,1: inv. br. H 5244, datirana u 1. st.

²⁰ *Op. cit.*, tab. XLIII, usp. str. 195.

²¹ M. P. Plamenac, Izvještaj Zavoda za zaštitu spomenika kulture NR Crne Gore 1950-1954, Zbornik zaštite spomenika kulture IV-V, Beograd 1955, str. 431.

ponudio suravnateljstvo, kako sam već spomenuo, ravnatelju Arheološkog muzeja u Splitu. Stvarno, u lokalnoj je sredini bila izrazita želja, još od Abramićevih predratnih vremena, da vodstvo istraživanja bude u splitskim, a ne beogradskim rukama. (Drugi je suravnatelj bio tadašnji ravnatelj Arheološkog muzeja u Zadru akademik Mate Suić. U ekipi su bili iz Zadra akademik Ivo Petricioli, a iz Splita pok. Mladen Nikolanci, umirovljeni muzejski ravnatelj, i Ivan Marović, umirovljeni muzejski savjetnik, tada mladi kustosi.) Iskopavalo se

Venecijanski grb nekad kod obitelji Balović u Perastu (danas u Kotorskom muzeju)

od 7. srpnja do 28. kolovoza 1952. kada su pronađeni grobovi iz 1.-3. st., dok je D. Rendić-Miočević pretpostavljao da u nižim slojevima treba očekivati nastavak helenističke nekropole koja je bila otkrivena 1938.²² Uskoro je, međutim, bila ustrojena nova ekipa Arheološkog instituta SANU iz Beograda,

²² Usp. *M. Plamenac*, loc. cit.

pod vodstvom Đ. Boškovića i M. Grbića, i splitski ravnatelj više nije bio na istraživanjima nakon 1952., a ta su pak trajala do 1955.²³ (za radove u 1953. u Plamenac navodi novo vodstvo bez ikakvog objašnjenja o razlozima te promjene). Prema popisu nalaza, koji je vodio M. Nikolanci, za vrijeme radova 1952. izlazi da je bilo istraženo oko 35 grobova, te da je pronađeno 146 spomenika (keramika, staklo, novčići - prema popisu, izgleda, uglavnom iz rimskog doba) koji su na kraju kampanje zapisnički bili ostavljeni u Budvi: preuzeo ih je 22. 8. 1952. ing. Nikola Radović. Voditelj istraživanja D. Rendić-Miočević, premda je to namjeravao, nije nikad objavio cjelovit rezultat kampanje²⁴. Splitski muzej je tih godina poklonio Kotorskom muzeju veliki grb otkupljen od obitelji Ballovich iz Perasta.

Konačno, budvanska je nekropola zaslužna i za jedno spomeničko zdanje koje je izravno inspiriralo člana ekipe splitskog muzeja Ivana Marovića da razloži drukčije tumačenje za nalaz - kako tumače Jerko Marasović i Tomislav Marasović te, svojedobno, Branimir Gabričević - bunara u supstrukcijama kriptoportika Dioklecijanove palače u Splitu. Marović u tim splitskim spomenicima vidi - analogijom na budvanske primjere - postamente za helenistički nadgrobni spomenik, dakle, grobove iz vremena prije gradnje Dioklecijanove palače ili, možda, postament za neki drugi, ne grobni, helenistički spomenik²⁵. Budvanski primjer - koji objavljujemo - doista snažno podupire tumačenje Ivana Marovića za najstarije spomenike na prostoru Dioklecijanove palače u Splitu.

PRILOG

Koliko sam mogao rekonstruirati, na temelju pregleda raspoloživog Muzejskog arhiva, dijela arhiva koji je bio izdvojio M. Nikolanci a ustupio mi na korištenje B. Kirigin, hemeroteke i objavljenih članaka u stručno-znanstvenoj periodici, izgleda da je ravnatelja splitskog muzeja M. Abramića prvi o nalazu u Budvi upoznao Ivan Indanović, rođen u Budvi, pismom iz Omiša 16. 1. 1938. Pismo je zaprimljeno u splitskom muzeju 19. 1. 1938. Pisac se obraća Abramiću kao konzervatoru, poziva se na prijašnje nalaze 1934. u Budvi i upozorava da je upravo iskopano nekoliko "urna" na predijelu pred gradskim zidinama gdje će se graditi novi hotel. Citira članak iz *Glasa Boke* i moli da se što prije nešto poduzme, jer da se radi o poznatom lokalitetu za mjesnu povijest. Abramić je doista promptno reagirao, kao čelnik Državnog Arheološkog muzeja dopisom br. 11 od 19. 1. 1938. "Sreskom načelstvu" u Kotoru. Evo dopisa u cijelosti:

Gospodine upravniče! Potpisano doznalo je a čitalo je u "Glasnik Boke" broj 258. od 15. I. 1938. god. da se je u Budvi pri radnjama za novi hotel naišlo na nekoliko antiknih žara i na druge predmete iz rimskog doba. Obzirom na topografsku važnost koju imaju ovi i slični nalazi, molimo Vas da nas izvijestite tačnije o tim grobovima i da po mogućnosti nam dostavite mali tloris. Na istom mjestu bilo je god. 1934. nađeno nekoliko olovnih urna ili sanduka. Ne znam

²³ Usp. M. Grbić, *Starinar* 7-8/1956.-57., str. 408-409. M. Plamenac, op. cit., str. 437.

²⁴ Usp. D. Rendić-Miočević, op. cit., str. 225, bilj. 64, str. 607, bilj 6.

²⁵ I. Marović, Bilješka o jednom nalazu u kriptoportiku Dioklecijanove palače, VAHD 61/1959, Split 1963, str. 119-121.

kamo su dospjeli ti predmeti. Dobro bi bilo da i stari i novi nalaz bude predat novom muzeju u Kotoru ili, ako ne bi se to htjelo, da se arheološki objekti čuvaju u Budvi na sigurnom mjestu. Unaprijed Vam zahvaljujemo na susretljivosti te sa odličnim poštovanjem i srdačnim pozdravom bilježimo. Ravnateljstvo Drž. arheol. muzeja.

Na taj je dopis odgovorio vlastoručno "sreski načelnik" P. Šerović pismom od 9. 2. 1938., koje je bilo zaprimljeno u Splitu 14. 2. 1938. (K br. 1471/38). Evo najvažnijih dijelova pisma:

Ovo Načelstvo je odma izdalo pismeno naređenje Žandarmeriskoj stanici u Budvi i Budvanskom žandarm.vodu, da najstrože paze, da se nađeni predmeti ne oštećuju i ne otuđuju, već da se imaju pohraniti na sigurnom mjestu do dolaska stručnjaka, koji će ih pregledati i raspoložiti što bude potrebno. Nađeno je nekoliko (pet) kamenih urna, koje su sve nasilno otvorene osim jedne, koja je još zatvorena. (...)

Potpisani sreski načelnik posjetio je Budvu i stupio u vezu sa inženjerom i graditeljem hotela, te je i njima živo stavio na srce, da sve ove starine budu sačuvane. Zamolio je da se učini jedna skica mjesta, gdje su ovi predmeti pronađeni, te mu je obećano, da će se to učiniti.

Opazeno je, da se u Budvi s negodovanjem govori o tome, da će ovi predmeti biti oduzeti, na što je potpisani, da bi ih umirio, izjavio, da će nastojati, da ovi predmeti ostanu pohranjeni na prikladnom mjestu u Budvi, jer će se na ovaj način postignuti, da se predmeti ne oštećuju i ne raznose.

Bilo bi neophodno potrebno kada bi neko stručno lice iz Muzeja što prije (i to ovih dana) došlo u Budvu, da ove ostatke vidi i dade potrebne stručne savjete kako bi se što više moglo otkopati i pronaći, jer će kroz nekoliko vremena biti kasno. (...)

Dana 21. 2. 1938. u 20,30 sati Abramiću je stigao brzojav (protokoliran 22. 2. 1938. br. 47) koji glasi:

Na hitnu telefonsku intervenciju od danas sa strane opštine, župnog ureda i predstavnika raznih udruženja iz Budve molim da najhitnije izašaljete u Budvu jednog stručnjaka radi proučenja terena i arheoloških nalazaka u Budvi kako ste obećali u aktu br 37 i da me ovim putem obavijestite - br 4003 sreski načelnik Šerović.

Sutradan stiže novi brzojav u 19,30 sati (protokoliran 23. 2. 1938. br. 47):

Danas nađeni u Budvi razni zlatni predmeti pokraj svih mjera ovog načelstva prijete opasnost da se svi ti predmeti upropaste kao i da se radom nastavi i onemogućiti dalje iskopavanje ponovno molim za najhitniji dolazak gospodina direktora - k br 4003 sreski načelnik Šerović.

Na prvi je Abramić odgovorio brzojavom 22. 2. 1938.:

Direktor muzeja dolazi tamo najkasnije pri kraju ove sedmice ako u Budvi ima važnih arheoloških otkrića molimo obustavite rad do njegova dolaska.

Na drugi odgovara brzojavom 24. 2. 1938.:

Direktor muzeja dolazi danas ponoć.

Dana 22. 2. 1938. bilo je Abramiću upućeno i opširno pismo novinara iz Kotora Ante N. Slovinića. Njime se potvrđuje vjerodostojnost svega što je priopćio Šerović. Navodi da je o svemu "već pisao u štampi" i nastavlja:

Helenistički nadgrobnni spomenik u Budvi

Obavijestio sam o tome, zamolivši ga za pažnju prema starim nalazima, jednog od glavnih akcionera Hotelskog društva u Beogradu, g. Radomira Stojića, apotekara.

Juče se u Budvi opet otkrio jedan grob. U njemu je nadeno: 2 zlatne ogrlice sa lijepo izrađenim lavljim glavama na krajevima; 4 lijepo izrađena broša od zlata i jedan zlatni prsten.

U jednom grobu, ranije otkrivenom, nadene su 4 urne (2 kamene, a 2 od pečene zemlje) za pepeo mrtvaca. U njima su bile male posudice od stakla i zemlje. Nadalje je otkrivena jedna nadgrobna ploča s latinskim natpisom, nad kojim je izrađen reljef djevojke. Prvi red natpisa g. Don Ante Mušura, župnik u

Budvi, nije mogao da pročita, a ostali redovi glase: BAIAE ET FILIAE SA/BINAE MAERENTIBUS / FECIT. (...) Pošto kod radnika koji rade na terenu ne postoji nikakvog razumijevanja za ove nalaze, a kako istodobno ni sami nadzornici ne vode, koliko se čini, mnogo brige o tome, potrebno je da se za spašavanje ovakvih nalaza poduzmu hitni koraci. (...) I kao Budvanin i kao javni radnik na novinarstvu i na turizmu, apeliram da se čim prije nešto ozbiljno poduzme u pravcu spašavanja važnih arheoloških nalaza.

Jadranski dnevnik br. 46 od 24. 2. 1938. objavljuje članak s naslovom i podnaslovom:

U Budvi su iskopani važni arheološki predmeti - Odlazak direktora Arheološkog muzeja g. dra Abramića u Budvu.

Na dan kad je Abramić trebao stići u Budvu dopisnik iz Budve piše, a sutradan objavljuje Vreme (26. 2. 1938.):

(...) Na samom mestu, gde se polažu temelji novog hotela, iskopano je preko 50 grobova (...) na raznim dubinama. Najveći deo nađen je na dubini od četiri metra. U jednom grobu nađena je i jedna skupocena garnitura nakita, koja se sastoji od dva lanca, jednog zlatnog prstena sa dragim kamenom i četiri veće minduše. Ova garnitura teška je 650 grama i sva je od zlata. (...)

Kako se u Budvi od pre tri meseca nalazi na zimovanju i proučavanju antropoloških stvari i starina član Britanskog kraljevskog antropološkog instituta g. Marin Gaspar iz Belgije, za sve vreme iskopavanja i izvođenja radova on je posmatrao iskopine i arheološke pronalaskе. Kada se naišlo na groblje i bunar, on je umolio radnike da sa najvećom pažnjom otkopavaju ove starine, čija je vrednost vrlo velika, jer potiču iz četvrtog do šestog veka pre Hrista. Radnici su poslušali savete belgiskog naučnika g. Marina Gaspara, jer su i sami uvideli da se zaista pod zemljom na ovom mestu kriju dragocene arheološke stvari. G. Gaspar tražio je da se što pre dovede arheolog, koji će rukovoditi radom.

O ovom postupku belgiskog naučnika obavešten je odmah g. Valand inženjer i rukovalac radova Budvanskog akcionarskog društva, koji je odmah dotrčao i oštro naredio radnicima da izbace g. Gaspara i da nastave rad. - Izbacite ga, a ako treba i ubite ga, pa nastavite rad!

Radnici međutim nisu hteli da poslušaju inženjera g. Valanda, jer su se bojali da zaista ne oštete daljim kopanjem neki dragoceni arheološki spomenik. Zbog toga se Valand toliko razljutio, da se sam spustio u iskopinu i fizički napao g. Gaspara, uhvativši ga rukama za gušu. Ovaj njegov postupak naišao je na žučnu osudu i proteste kod svih radnika, koji su nazvali Valanda Varvarinom. Videći da ni posle toga radnici neće da nastave posao, inženjer Valand odmah je naredio da se obustavi rad i otpusti 30 radnika, koji su se mirno razišli kućama. Celo stanovništvo Budve osudilo je ovaj divljački napad g. Valanda i uzelo u zaštitu g. Gaspara, ali je rad na daljem iskopavanju za sada obustavljen i ne zna se kada će ponovo biti nastavljen.

“Kraljevska banska uprava - Prosvetno odeljenje” iz Cetinja 1. 3. 1938. (Pov. IV Br. 85/38) upućuje službeni dopis, s potpisom načelnika, Arheološkom muzeju u Splitu (zaprimljen 4. 3. 1938. br. 52), u kojem, nakon opisa nalaza na gradilištu hotela, slijedi:

Već ranije sam o prvim nalascima izvestio Arheološki Muzej u Splitu, gdje je i nadležni Konzervatorski Ured za čitavo područje koje je sačinjavalo raniju pokrajinu Dalmaciju, pa i za ovaj srez. Juče sam o najnovijim nalascima poslao

telegrafski izveštaj i zamolio da bi Konzervatorski ured poslao jednog stručnjaka. Danas sam dobio telegrafsko obaveštenje da najkasnije do 26. tek. mj. dolazi direktor Muzeja, čuveni i poznati arheolog Dr. Abramić, kojeg ću zamoliti da pregleda još neke arheološke nalaske u ovom srezu.

Pošto izgleda, da je na zemljištu, gde se radi hotel čitava nekropola, to bi bila u izgledu i dalja značajna otkrića, kada bi se tu sistematski kopalo. Ali društvo "Budva" koje gradi hotel ne može da žrtvuje od svojih srestava onoliko, koliko bi bilo potrebno, da se ovaj teren pretraži i arheološki ispita, s toga se ukazuje neophodna potreba, da bi Kr. banska uprava prema mišljenju i planu za kopanje koji bude (dao) Dr. Abramić našla srestava i načina, da se ovaj teren pretraži, ali da se svi predmeti koji se nađu, pohrane u Budvi, kao osnov za jedan arheološki muzej, koji bi uz prirodne ljepote onog kraja bio i velika kulturna atrakcija za sve posjetioce našeg Južnog Jadrana (...).

Taj dopis, kao i sljedeći s istim nadnevkom iz Budve inž. Ivana Valanda, upućeni su Abramiću neposredno nakon njegovog odlaska iz Budve u Split, zaokružuje nam tih nekoliko Abramićevih dana u Budvi tijekom kojih se, izgleda, nije ništa riješilo.

Neposredno nakon Abramićeva odlaska, stigao je u Budvu Jozo Petrović. *Politika* od 6. 3. 1938. donosi, uz članak o otkrićima iz Budve, i vijest iz Kotora od 4. 3. 1938.:

Upravnik Muzeja Njegovog Kraljevskog Visočanstva Kneza Namesnika g. dr. Josip Petrović boravi već dva dana u Budvi radi ispitivanja skupocениh predmeta. Pošto je broj pronađenih predmeta prilično velik, to će se g. dr. Petrović u Budvi zadržati nekoliko dana.

Isto potvrđuje i Šerović u pismu Abramiću iz Kotora 6. 3. 1938.:

Odma, u prošli četvrtak, stigao je ovamo g. dr. Jozo Petrović, kustos Muzeja Kneza Pavla, te nakon što mi se javio, prosljedio je odma za Budvu. Čim je stigao u Budvi, popisao je sve nađene predmete, od kojih namjerava da veći broj prenese u Beograd. Sada će ih, kako mi je kazao, uzeti na revers, a u Beogradu će ih procijeniti i po procjeni otkupiti od vlasnika. Ja nijesam imao vremena, da idem u Budvu, ni da vidim njihovo raspoloženje, ali sam uvjeren, da će to za njih biti težak udarac. Nego, ako g. dru Petroviću uspije da nađe srestava, da se sav onaj teren prekopa, onda bi, mislim, bilo dovoljno predmeta i za Beograd i za Muzej, koji bi se mogao osnovati u Budvi, ili okolici. (...)

Mjesec dana poslije, 4. 4. 1938. Šerović piše Abramiću koji ih je "toliko zadužio, da ne bi bilo lako u stanju da se oduže":

(...) Ja sam odma poslao jedan primjerak g. Valandu i isporučio mu Vaš pozdrav. Jučer je g. Valand bio kod mene u Kotoru u društvu s glavnim akcionerom A. D. Budva, g. Stojićem i s arhitektom g. Tadićem. I g. Stojić je još u Budvi nabavio jedan primjerak "Glasnika" i upoznao se s onim Vašim člankom. On mi je jučer pripovijedao, kako je društvo odlučilo, da se u parku hotela ozida jedan mali paviljon, u kojem će biti smješteni svi ovi nalasci i tako će se stvoriti jedan mali Muzej. Ja sam tu njihovu odluku toplo pozdravio, jer bi, čini mi se, to bilo najidealnije, da se osnuje Muzej baš na istom mjestu, gdje su te iskopine i pronagjene. G. Stojić se prilično ljuti na g. dra Petrovića, za kojega kaže, da je odnio sobom bez ičije dozvole dosta predmeta. Kažu, da je odnio neku vanredno dobro sačuvanu kacigu, koju mu je tražio g. Stojić da je vrati, ali

on se nekako izgovorio i nije je vratio, već će je vjerojatno biti predao Muzeju Kneza Pavla. - Rekoše mi, da je g. dr. Petrović dobio kredit, da i dalje vrši iskopavanja, ali to njima nije po volji. (...)

Šerović opet piše iz Kotora 14. 4. 1938.:

(...) Ja sam bio u Budvi tek u prošlu subotu, naravno pošto je otišao gosp. dr. Petrović, koji mi se na polasku iz Budve nije javio. On je sobom odnio dosta predmeta, ali je dosta toga i ostalo, tako da bi se mogao stvoriti jedan divan muzej. Izgleda, da će ovi predmeti u svoje doba biti izloženi u holu hotela.

Čuo sam pak u Budvi, da se još našlo zlatnog nakita, ali gdje je to svršilo, nijesam mogao doznati. Mislim, da se našao i neki srebreni nakit, pa da je i to nekamo iščezlo. Sigurno ste čitali u "Jugosl. pošti" pred nekoliko dana intervju sa g. drom Petrovićem, iz kojeg proističe, da se našla jedna grobnica sa više kostura kao, između ostaloga, i grob nekog djeteta, u kome je nagjeno dvadesetak igračaka.

Vrlo mi je neugodno bilo, kada sam vidio, da se više ni malo ne pazi na otkopavanje. Sada baš kopaju na mjestu, gdje će biti kuhinja hotela. Kažu mi, da sve nemilosrdno ruše bez ikakvog obzira, jer da to tobož nema neke naročite vrijednosti pošto, da su to predmeti identični sa već pronagjenim, pa da su suvišni. Ja sam ipak preporučio, da bi se i dalje vodilo računa, ali čini mi se, da su vlasnici dali mig, da se bez obzira ide naprijed i da se ništa ne pazi i ne čuva.

Gosp. Valand mi je kazao, da svaki pronagjeni grob bilježi u onom planu, ali da Vam to za sada ne može poslati prije nego sve bude gotovo. (...)

Mirko R. Homen, urar iz Budve, piše Abramiću 13. 5. 1938.:

(...) Budući sam našao na morskoj obali u Budvi, za vrijeme oluje jedan zlatni prsten, sa kamenom izrađenim sa jedne strane skarabej, a sa druge strane lik jednog muškarca (prilažem fotografije - fotografija je uvećana, kamen je boje zemljano-crvene, kažu "ametist" - i otisak/ (...), to Vas učtivo molim ukoliko bi Vam bilo moguće približno ustanoviti starost, kao i vrijednost istog. Ujedno molim cij. naslov, dali bi prsten otkupili za Vaš muzej. (...) Ujedno Vas izvještavam, da su mnogi zlatni predmeti kriomice prodani nekom agentu koji je kupovao zlato izgleda za neku tvrtku u Splitu, (...) u koliko doznam nešto pobliže izvjestit ću Vas.²⁶

Abramić mu je odgovorio 17. 6. 1938. procijenivši prsten na 500-600 din. (Glede vrijednosti te svote, za ilustraciju mogu navesti kako je ona iznosila jednu osminu tadašnje Abramićeve ravnateljske plaće.)

Razlog je tom relativno kasnom Abramićevu odgovoru jamačno njegovo nastojanje da uđe u trag kupcima zlata. O tome nam govori pismo koje mu je pisao Marko Čaljkušić, s adresom kod Liže Đurišić, iz Budve, 7. 6. 1938.:

Viste tražili Informacije kod Zlatara Homena iz Kotora Da koje kupova staro /nečitka riječ/ zlato iz splita u mjestu budvi i okolici i od koje firme iz Splita (...) jasam kupova to zlato pomoćnik firme Nakit Split Krešimirova 3 ali toga zlata iz grobova štoseje nalazilo jasam moga kupiti ali nisam kupijo ništa

²⁶ Fotografiju tog prstena vidi kod *D. Rendić-Miočević*, op. cit., str. 211 sq, br. 26, tab. XLIX 1 a,b,c.

od radnika kojisu nalazili nisam kupijo ništa apsolutno nego evo ja sad Boravim u Budvi i nekisumi radnici nešto pokazivali razni zlatni Predmeta to ako izvolite i Hoćete mozetemi javiti ako trebate što od tog zlata Davam kupim zavas i Davamga Donešem

Dosada kupijo nisam ništa ali ponuda imam i mogu kupiti mali komada i veliki te mozetemi javiti ako Hoćete i želite što Davam kupim (...).

I posljednji relevantni dopis o ovoj polugodišnjoj drami budvanskog lokaliteta koji se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu i koji zaokružuje prvo polugode 1938., u kojem ne vidimo da je Abramić uspio razriješiti probleme uz devastaciju nekropole, jest -kao i prvi - dopis Ivana Inđanovića iz Omiša, 13. 6. 1938. koji javlja Abramiću o napisu u *Glasu Boke* 279 od 11. 6. s nadnevkom Budva, 7. 6. 1938., te mu ga i navodi:

Na iskapanju starih grobova iz davne budvanske nekropole ne radi se više sa ranijom pažnjom. Stari predmeti, grčki i rimski, iz grobova mogu se danas vidjeti kod mnogih gradjana. Ima i zlatnog nakita koji se prodaje.

Doznali smo da je čak u Dubrovniku prodata jedna lijepa antikna ogrlica, krasno izradjena u zlatu, zatim jedan zlatni prsten i još nekoliko predmeta.

Prodaju se, stare vaze, urne i ostalo. Sa zemljom koja se sa gradilišta baca u more izbacuju se mnogi predmeti. Nestaće, nešto prodajom a nešto nepažnjom, mnogo toga čime bi se mogli snabdjeti naši muzeji. (...)

ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN SPLIT AND BOKA KOTORSKA

Emilio Marin

The Archaeological Museum in Split has been an important cultural focus both for Split and for the whole of Dalmatia since it was founded in 1820. Its attention has not been directed exclusively to archaeological remains, and its activities have been influenced by all significant currents in the cultural history of the Adriatic east coast. The area of Boka Kotorska shared social, national and religious ideas with its neighbours to the north and has been the subject of studies by leading archaeological experts from the Split Archaeological Museum, including Don Frane Bulić, Mihovil Abramić and Duje Rendić-Miočević.

Close to the sea, south of the bay of Boka Kotorska, is the important archaeological site of Butua (Budva), which has yielded the richest collection of Hellenistic gold jewellery to have been found along the Adriatic coast. The Archaeological Museum in Split has been involved in research into the necropolis at Budva during two periods. In 1938 M. Abramić was engaged during the construction of the "Avala" Hotel, when the site was exposed to destruction and looting; some of the excavated material found its way into the Museum of Prince Paul in Belgrade and some was sold. During the 1950's, Duje Rendić-Miočević continued work at the site at the invitation of the Institute for the Protection of Cultural Heritage in Cetinje. Beside Mate Suić, the director of the Archaeological Museum in Zadar, the team included Mladen Nikolanci and Ivan Marović from Split, and young Zadar archaeologist Ivo Petricioli. They were subsequently replaced by a new team from the SANU Archaeological Institute of Belgrade. Their findings were left in Budva and were never fully researched.